

Bilaga 2 till Underlag till Standard för pensionsprognoser

Antagande om den framtida utvecklingen av inkomstindex

Inkomstindex spelar en viktig roll i systemet för inkomstpension. De procentuella förändringarna i inkomstindex används för att årligen skriva upp pensionsspararnas intjänade pensionskapital. Samma procentuella förändringar används för att (efter avdrag av den s.k. normen på 1,6 procent) skriva upp inkomstpensionen för de som är pensionärer.

Avsikten är att inkomstindex ska spegla den årliga genomsnittliga inkomstutvecklingen för dem som är förvärvsaktiva eller åtminstone befinner sig i den s.k. förvärvsaktiva åldern. Löner utgör huvuddelen av dessa inkomster, men därtill kommer inkomstrelaterade socialförsäkringsersättningar från sjuk- och föräldraförsäkringen m.fl. samt arbetslöshetsersättning. Vidare ingår den inkomstrelaterade delen av sjuk- och aktivitetsersättningen (förtidspensionen).

Löneutvecklingen har alltså stor betydelse för utvecklingen av inkomstindex. En vanlig enkel ansats vid långsiktsbedömningar är att starta med ett antagande om produktivitetstillväxten i ekonomin (produktionsvolymen per arbetad timma) och sedan anknyta den reala timlöneutvecklingen till denna – oftast antas samma tillväxttal. Tanken är i det senare fallet att vinstmarginalen per produktenhet är konstant på lång sikt.

Den långsiktiga produktivitetstillväxten

Antaganden om den långsiktiga produktivitetstillväxten brukar baseras på studier av historien och på hypoteser om vad som kan inverka framöver. I diagram 1 har produktivitetförändringarna mätts som de procentuella förändringarna i reala BNP per arbetad timme i ekonomin, årsvis sedan 1960. Det är svårt att med ledning av data år från år avgöra vad den långsiktiga produktivitetstillväxten egentligen är och vart den är på väg. De årliga variationerna är mycket kraftiga. I diagrammet har gjorts ett försök att fånga trenden genom att för varje år visa ett genomsnitt för 10 år bakåt i tiden – ett 10 års glidande medeltal – tillsammans med förändringstalen för de enskilda åren.

Det skedde en avgörande långsiktig dämpning av produktivitetens ökningstakt under perioden från 1960-talets slut till 1980-talets början. Denna erfarenhet delade Sverige med andra industriländer i Västeuropa liksom USA och Japan – även om dämpningen i Sverige hörde till de mest påtagliga.

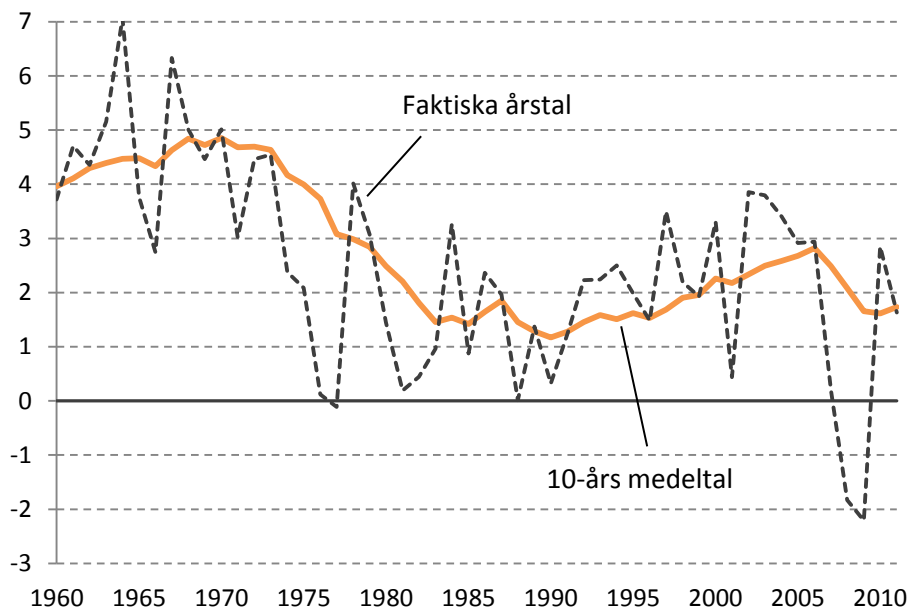
Efterkrigstiden fram till 1970-talets början hade internationellt präglats av en kraftig produktivitetstillväxt. En viktig faktor var inledningsvis det teknologiska gap som fanns efter världskriget mellan USA och övriga industriländer. Med importerad teknik från USA gick det att snabbt höja produktiviteten i bl.a. Västeuropa. Vi hade fortfarande arbetskraftsreserver kvar inom jordbruket, och produktivitetstillväxten i ekonomin som helhet förstärktes av de överflyttningsvinster som gjordes när resurser flyttades till den betydligt mer produktiva industrisektorn.

I Sverige uppgick produktivitetstillväxten till 4 procent per år under 1950-talet, nästan 5 procent per år under 1960-talet och 2,8 procent per år i genomsnitt ännu under 1970-talet. Tillväxten fick ytterligare

påspädning av den liberalisering av världshandeln som skedde. Tullarna började avvecklas som resultat av globala förhandlingar och i Västeuropa genom bildandet omkring år 1960 av EEC (föregångaren till EU) och EFTA. Senare slöts frihandelsavtal mellan dessa båda block. Den internationella specialiseringen och arbetsfördelningen ökade, och inte minst i Sverige ägde en produktivetsbefrämjande strukturomvandling rum.

Diagram 1. Produktivetsutvecklingen i den svenska ekonomin mätt som BNP per arbetad timme

Procent

Fram till början av 1970-talet var den internationella kapitalmarknaden hårt reglerad inom ramen för det s.k. Bretton Woods-systemet. Växelkurserna var fasta och kunde endast ändras språngvis genom devalveringar och revalveringar. Större underskott i ett lands bytesbalans kunde bara finansieras med medverkan av den internationella valutafonden, IMF. Den dominerande reservvalutan var USA-dollar. Sedan USA råkat ut för ekonomiska balansproblem – bl.a. som följd av kriget i Vietnam – bröt Bretton Woods-systemet samman år 1971. En period av rörliga växelkurser inleddes, och dollarn föll kraftigt. Den internationella inflationen accelererade samtidigt. Inflationen kulminerade med de oljeproducerande OPEC-ländernas oljeprischock 1973-1974. Detta bildade epok i världsekonomin, med en långt lägre produktivitetstillväxt och allmän ekonomisk tillväxt än förut. Den snabba strukturomvandlingens tid var i huvudsak över. En del av de äldre industriländerna återgick till en politik med branschstöd och handelshinder för att skydda inhemsk produktion och sysselsättning. Kanske hade också den stora potential för produktivitetstillväxt som funnits inom industriproduktionen redan till stor del uttömts, oberoende av de finansiella problem som världsekonomin drabbades av.

Produktivitetstillväxten tilltog igen under 1990-talet och denna tendens höll i sig fram till 2006. För tioårsperioden 1996-2006 uppgick tillväxten i Sveriges BNP per timme till 2,9 procent per år, visserligen långt under talen från 1950- och 1960-talen. Den återkomna tillväxten tolkades av många –

både internationellt och i Sverige - som att en ny förändring i tillväxtförutsättningarna hade ägt rum: den ”nya ekonomins” tidevarv. Begreppet ny ekonomi förknippades främst med de stora framstegen inom data- och informationstekniken, men också med de allt mer globaliserade finansmarknaderna, avregleringar på ett antal tjänsteområden, nya flexibla arbetsorganisationer etc. De kraftiga börsfallen för Sveriges och världens IT-företag i början av 2000-talet var inte någon väsentlig grund för att en negativ hållning till den nya tekniken. Det viktiga i sammanhanget var att tekniken som sådan fanns kvar, även om frågan om vilka förhöjda tillväxtmöjligheter som den kan ge upphov till på längre sikt ännu är obesvarad. Datorer och IT-teknik har funnits och utvecklats under åtskilliga decennier, och många viktiga genombrott såg dagens ljus långt före 1990-talet.

Det kan göras gällande – och har gjorts inte minst i USA – att den nya ekonomin är främst gynnade produktivitetstillväxten i IT-företagen själva, och att den inte satte så djupa spår inom den övriga (och naturligtvis mycket större) traditionella ekonomin. Under perioden 1995-2000 var den svenska produktivitetstillväxten 2,5 procent per år, men bara 1,5 procent om man räknar bort IT- och teleindustrin. Det är inte troligt att IT-sektorns produktivitetstillväxt i längden kan fortgå på 90-talsvis, med 40-procentiga årliga volymökningar. Om inte betydande spridningseffekter till de mer traditionella branscherna uppstår, finns stor risk att ekonomins samlade produktivitetstillväxt åter sjunker tillbaka.

Det är svårt att bedöma vilka – om några – de långsiktiga konsekvenserna blir av 2008 års internationella finanskris och dess efterföljare i främst Europa 2011 och 2012. Klart är att den svenska produktivitetstillväxten under dessa år åkt berg- och dalbana på ett uppseendeväckande sätt. För första gången under efterkrigstiden registrerades kraftigt negativa tal under 2008 och 2009. Orsaken var emellertid ett beteende från arbetsgivarnas sida av ett beteende som skulle kunna kallas ”nymodernt”. Före 1990-talets allvarliga kris var det vanligt att konjunkturförsvagningarna inte tilläts resultera i minskad sysselsättning, utan i sänkt produktivitet och minskad vinst. Att behålla arbetskraften (”labour hoarding”) sågs som en investering inför en framtida högkonjunktur. Krisen på 1990-talet medförde i stället uppsägningar och arbetslöshet. Härigenom kunde produktivitetstillväxten vidmakthållas. I första hand var det de minst lönsamma människorna och de minst produktiva arbetsplatserna som främst slogs ut. Den genomsnittliga produktiviteten i kvarvarande aktiviteter steg följaktligen. Det rörde sig om ett slags struktureffekt, inte olikt utvecklingen på t.ex. 1960-talet, dock med skillnaden att den friställda arbetskraften inte hade nya verksamheter att gå till, utan blev arbetslös. Arbetsgivarna kunde skärpa effektivitets- och lojalitetskraven på den kvarvarande personalen som resultat av det svaga läget på arbetsmarknaden.

I samband med 2008 års finanskris verkar det äldre arbetsgivarbeteendet alltså ha kommit till heders igen, med resultat att arbetsmarknadsläget försämrades i mindre grad än väntat, men med stor kortsiktig effekt på produktivitetstillväxten.

Om man antar att de senaste årens världsekonomiska turbulens inte leder till långtgående förändringar i den globala ekonomins sätt att fungera – vilket inte är alldeles osannolikt och skulle kunna utgöra hämsko på utvecklingen – kan det vara rimligt att för framtiden räkna med en produktivitetstillväxt i Sverige av samma storlek som under perioden 1970-2011, nämligen 1,9 procent per år, mätt som utvecklingen av BNP per arbetad timme. I detta antagande ligger att ”rekordåren” på 1950- och 1960-talen var exceptionella, föranledda av världens återuppbyggnadsarbete efter det andra världskriget, återgången till global frihandel, m.m.

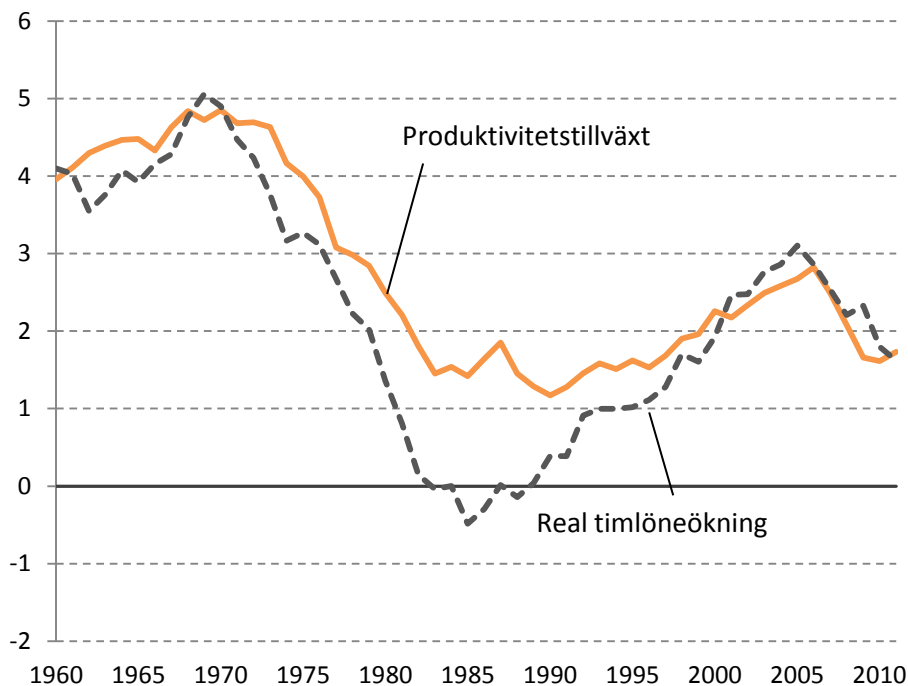
De reala timlönerna

Den reala produktivitetstillväxten i ekonomin kan inte utan vidare översättas till ett antagande om timlönernas reala utveckling. Särskilt två faktorer är av betydelse: vinstmarginalerna och uttaget av sociala avgifter.

Diagram 2 visar 10-årsmedeltal (av samma slag som i diagram 1) för dels produktiviteten (BNP per arbetad timme), dels de reala timlönerna i ekonomin. Man slås av att de reala timlöneökningarna var betydligt lägre under en lång period från 1970-talets början till ungefär år 2000.

Diagram 2. Produktivitetstillväxten i den svenska ekonomin och den reala timlöneutvecklingen 1950-2011

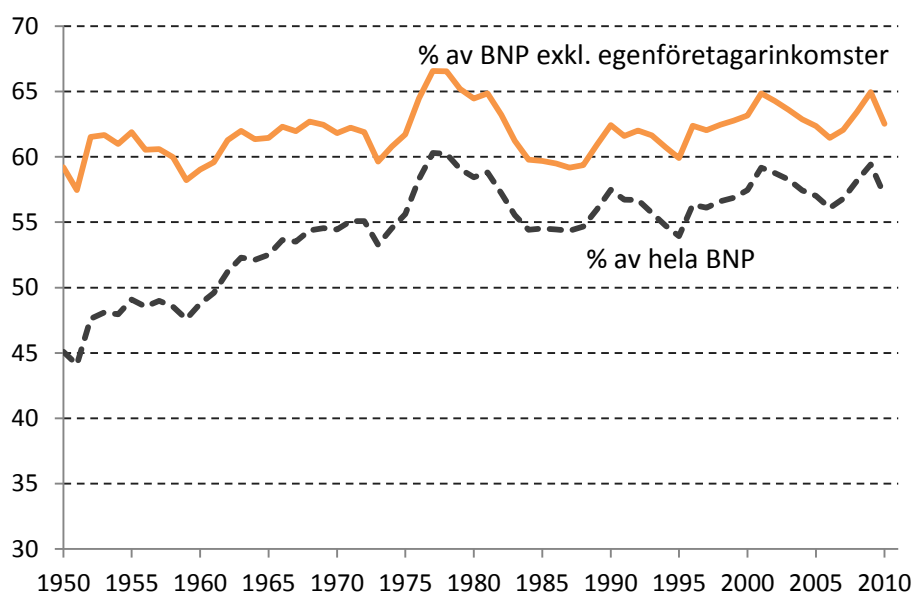
Historiska 10-årsmedeltal, procent per år

Lönerna utgör inte mer än drygt hälften BNP. BNP består, utöver löner, av vinster och arbetsgivaravgifter. Vinsterna (brutto, före avskrivningar) har sedan 1970-talets senare hälft utgjort mellan 40 och 45 procent av BNP, men utan någon långsiktig trend uppåt eller nedåt. Från 1950 fram till 1977 skedde emellertid en betydande nedgång i vinsternas andel, från 55 till 40 procent. I stället steg lönernas (inkl. avgifter) från 45 till 60 procent. Den viktigaste orsaken till den utvecklingen var jordbrukets tillbakagång, som innebar att en stor del av samhällets inkomster omfördelades från egenföretagarinkomster till löneinkomster. De fluktuationer i vinsternas och lönekostnadernas andel som skett i övrigt har huvudsakligen berott på konjunktursvängningar. Lönernas konjunkturvariationer är inte så starka som vinsternas. Se diagram 3.

Diagram 3. Lönesumman (inkl. arbetsgivaravgifter) som andel av BNP 1950-2011

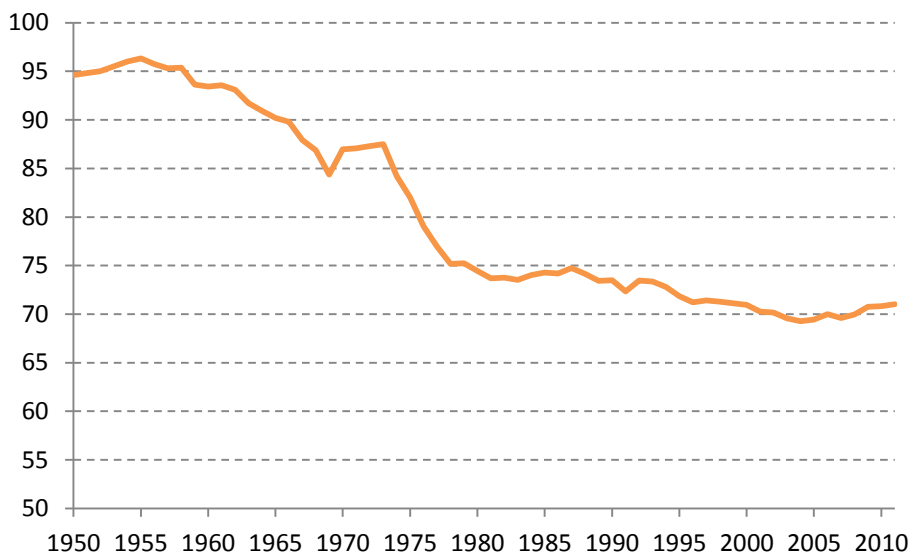
Procent

De löner som ingår i inkomstindex är bara de egentliga lönerna, dvs. exklusive arbetsgivaravgifter. Ett viktigt skäl till att de (egentliga) reala timlönerna enligt diagram 2 stigit långsammare än produktiviteten har varit de höjningar av arbetsgivaravgifterna som skedde fram till slutet av 1970-talet. De egentliga lönerna är numera bara ca 70 procent av arbetsgivarnas totala arbetskraftskostnader mot närmare 100 procent på 1950-talet. Se diagram 4. Arbetsgivaravgifterna betalas ytterst av löntagarna själva. I annat fall skulle höjningarna ha återverkat negativt på vinstutvecklingen, vilket som framgår av diagram 3 inte har varit fallet.

Diagram 4. Egentliga löner som andel av lönesumman (inkl. arbetsgivaravgifter) 1950-2011

Procent

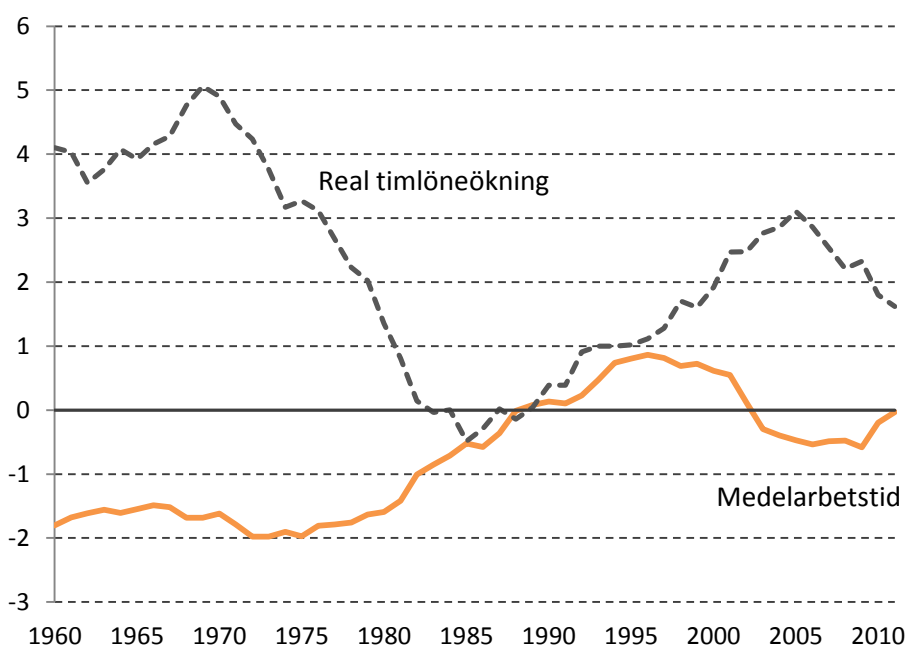
Under förutsättning att vinsternas andel av BNP på lång sikt förblir konstant, vilket verkar troligt enligt diagram 3, och att socialavgiftsuttaget förblir konstant, vilket är ett politiskt antagande, kommer den reala utvecklingen av timlönerna att överensstämna med produktivitetsutvecklingen, dvs. med 1,9 procent per år.

De reala årslönerna

Det är inte timlöner som ingår i inkomstindex, utan löner per anställd och år. Lönen per anställd ska därför beräknas som timlönen multiplicerad med medelarbetstiden för året. Medelarbetstiden har i långt perspektiv utvecklats som visas i diagram 5.

Diagram 5. Medelarbetstiden och de reala timlönernas utveckling 1950-2011

Historiska 10-årsmedeltal, procent per år

Medelarbetstiden sjönk under perioden 1950-1980 med i genomsnitt närmare 2 procent per år. Detta var ett sätt att ta ut den potentiella välståndstillväxten i form av ökad fritid i en tid när de reala timlönerna steg kraftigt. Trots de arbetstidsförkortningar som genomfördes blev tre fjärdedelar av inkomstpotsentialens tillväxt över till real förstärkning av årsinkomsterna. Det bör påpekas att nedgången i medelarbetstid *inte* berodde på kvinnornas inträde på arbetsmarknaden. Nedgångarna var ungefär lika stora för båda könen.

När därefter de reala timlönerna steg mycket långsamt fram till mitten av 1990-talet upphörde arbetstidsförkortningarna. För många blev i stället ökad arbetstid ett sätt att upprätthålla åtminstone någon real tillväxt i årslönerna. I samband med att kraftigare reallöneökningar började registreras i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet har medelarbetstiderna återigen visat en sjunkande tendens.

En äldre historisk illustration till det omvända sambandet mellan reallöneutveckling och arbetstid kan hämtas från mellankrigstiden. År 1920 förkortades arbetstiderna i industrin med 20 procent i och med att åttatimmarsdagen infördes (visserligen under sex dagar av arbetsveckan). Då hade de genomsnittliga reala timlönerna ökat med hela 50 procent sedan 1917. Därefter blev reallöneutvecklingen obetydlig ända fram till mitten 1930-talet, och då steg medelarbetstiden successivt. Man kan även internationellt spåra samband av liknande slag.

Det bör framhållas att de här redovisade medelarbetstiderna avser den faktiskt arbetade tiden. Detta betyder bl.a. att förändringar i sjukfrånvaro ingår. Att medelarbetstiden inte fortsatt att minska under tioårsperioden fram till år 2011 beror därför till en del på den kraftigt minskade sjukfrånvaron.

De *överenskomna* arbetstiderna har minskat för män hittills under 2000-talet och ökat för kvinnor (timmar per vecka):

	2000	2005	2011
Män	40,5	39,9	39,7
Kvinnor	34,2	34,9	35,4
Båda könen	37,6	37,5	37,6

Här har antagits att den faktiska medelarbetstiden framgent kommer att sjunka med 0,1 procent per år, som en försiktig anpassning till den långsiktiga historiska utvecklingen.

Eftersom de reala timlönerna antas stiga med 1,9 procent per år innebär detta arbetstidsantagande att årslönerna per anställd ökar med 1,8 procent per år.

Inkomstindex

Som nämnts inledningsvis är avsikten att inkomstindex ska spegla den årliga genomsnittliga inkomstutvecklingen för dem som är förvärvsaktiva eller åtminstone befinner sig i den s.k. förvärvsaktiva åldern. Löner utgör huvuddelen av dessa inkomster, men därtill kommer inkomstrelaterade socialförsäkringsersättningar från sjuk- och föräldraförsäkringen m.fl. samt arbetslöshetsersättning. Vidare ingår den inkomstrelaterade delen av sjuk- och aktivitetsersättningen (förtidspensionen).

De kompletterande inkomsterna antas komma att utvecklas i samma procentuella takt som lönerna. Detta betyder att även inkomstindex antas stiga med 1,8 procent per år. En förutsättning är emellertid att taken i de olika systemen för kompletterande ersättningar skrivs upp i takt med inkomstutvecklingen, inte enbart i takt med prisutvecklingen, samt att förmånsgraderna inte ändras.